

УДК 347.96

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.16>**Лідія Вдовічена,***канд. юрид. наук,**доцент кафедри публічного права**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича***Оксана Меленко,***канд. юрид. наук,**доцент кафедри публічного права**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ПРАВОВА ПРИРОДА НОТАРІАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

У статті проведено дослідження правової природи нотаріальної юрисдикції, а також визначено її семантику, що виступає своєрідним доказом існування та необхідності законодавчого закріплення категорії «нотаріальна юрисдикція». Нотаріуси здійснюють юрисдикційну діяльність, але ця діяльність виступає не як частина розпорядчо-виконавчої діяльності, а як самостійна функціональна діяльність, обмежено делегована їм законодавцем для оперативного вирішення певних правових ситуацій. Нотаріальна юрисдикція характеризується публічно-правовою природою та виражається у поширенні компетенції нотаріальних органів, спрямованої на вчинення нотаріальних дій в інтересах фізичних та юридичних осіб, фіксуючи і посвідчуючи безспірні права таких осіб, захищаючи їхні суб'єктивні права і законні інтереси, надаючи таким суб'єктивним правам публічної сили (офіційного визнання від імені держави), з одного боку, та з іншого – здійснюючи делеговану від держави контрольну функцію в правозастосовчій сфері.

В основі нотаріальної юрисдикційної діяльності передбачається: застосування матеріальних правових норм, здійснення правової оцінки поведінки тих чи інших осіб; цілеспрямований, організований, результативно-процесуальний характер; правова форма реалізації відносин між учасниками, де однією зі сторін завжди виступає нотаріус; чітко визначений нормативний характер, завжди пов'язаний з правовідносинами щодо організації та контролю за нотаріальною діяльністю; встановлення та поширення за допомогою цілісної системи правових засобів, тобто базується на так званому нормативному регуляторі; гарантування доведення норм права до їх виконання внаслідок виконання нотаріусом свої функції, які чітко встановлені в законодавстві; реалізація в інтересах суспільства, зокрема поширення нотаріальної юрисдикції здійснюється в рамках принципу «наближеності до споживача», що виражається у прив'язці до нотаріального округу; вплив на поведінку учасників правовідносин щодо організації та контролю за нотаріальною діяльністю; правозастосовча сфера набуває пріоритетного значення у поширенні та здійсненні нотаріальної юрисдикції.

Встановлено та обгрунтовано, що порівняно з нотаріальною юрисдикцією нотаріальна діяльність за своєю природою має більш вузький характер і полягає у конкретних діях нотаріальних органів, спрямованих на вчинення нотаріальних дій в інтересах фізичних та юридичних осіб, які звертаються до них за наданням правової допомоги, результатом якої є посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення.

Ключові слова: юрисдикція, нотаріальна юрисдикція, нотаріальна діяльність, нотаріус, інститут нотаріату.

Постановка проблеми. Як і будь-яка інша діяльність, нотаріальна діяльність потребує належного правового забезпечення, стан якого залежить від вдосконалення правової системи держави загалом. Уже набутий правовий досвід та реалії сьогодення свідчать про те, що реформування інституту нотаріату здійснюється шляхом прийняття нових нормативно-правових актів або ж внесення змін у чинні. Однак передумовою для таких дій виступають нагальні проблеми (про-

галіни, колізії), які потребують сутнісного переосмислення та негайного законодавчого реагування.

Як не парадоксально, в сучасному нотаріальному праві немає визначення поняття юрисдикції: як положення міжнародних конвенцій, угод, так і внутрішнє національне право не містять детальної інформації щодо вживання таких термінів. Звичайно, більшість нормативно-правових актів так чи інакше зачіпають юрисдикційні аспекти,

однак сам термін «нотаріальна юрисдикція» позбавлений конкретного змісту і дуже часто розглядається як будь-які заходи, які нотаріусам необхідно здійснити щодо того чи іншого об'єкта для досягнення кінцевої мети реалізації своїх функцій. Крім того, однозначне визначення нотаріальної юрисдикції відсутнє і на доктринальному рівні.

Варто відзначити, що у визначенні нотаріальної юрисдикції необхідно виходити з того, що публічно-правовий статус нотаріату представлений системою органів і посадових осіб, і при цьому слід враховувати декілька обставин. Насамперед те, що нотаріат – це система державних органів і посадових осіб, і відповідно до чинного законодавства вони діють з визначеною законом метою шляхом виконання певних завдань, реалізуючи конкретні функції. Нотаріат має певну організаційну побудову у формі організаційної структури: власне державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси та посадові особи інших державних органів та місцевого самоврядування. Тому в аспекті дослідження нотаріальної юрисдикції необхідно під публічно-правовим статусом нотаріату України розуміти його положення в ієрархії органів публічної адміністрації, яке створює умови для забезпечення спроможності органів нотаріату своїми діями (актами) породжувати, змінювати або припиняти певні правовідносини у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій.

Аналіз останніх досліджень. Необхідність всебічного вивчення предмета нотаріальної юрисдикції зумовлена системним реформуванням інституту нотаріату в умовах сьогодення. У наукових дослідженнях проблеми нотаріальної юрисдикції не набули достатнього ступеню визначеності і однозначного трактування та розуміння. Предмет наукового пошуку переважно становили загальні проблеми правового регулювання нотаріальної діяльності, а також питання участі нотаріусів у процесуальних відносинах тощо. Для прикладу, проблемами організації нотаріату займалися такі дослідники, як: В.В. Баранкова, Г.Ю. Гулевська, Н.В. Карнарук, В.В. Комаров, Ю.В. Нікітін, Г.Б. Романовський, О.В. Романовська, Л.С. Сміян, К.І. Федорова, С.Я. Фурса, В.М. Черниш та інші.

Мета статті полягає у дослідженні аналізу правової природи нотаріальної юрисдикції, а також визначенні її лексичного значення, визначенні основних напрямів діяльності нотаріусів, що виступає своєрідним доказом існування та необхідності законодавчого закріплення категорії «нотаріальна юрисдикція».

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток суспільних відносин, євроінтеграційні та глобалізаційні процеси в державі актуалізують питання реформування інституту нотаріату. Очевидним є те, що ефективне функціонування правової держави не може відбуватися за межами належного врегулювання нотаріальної юрисдикції, адже вона виступає потужним соціальним регулятором та механізмом правового захисту громадян. Крім того, роль нотаріату, а отже і нотаріальної юрисдикції, в Україні суттєво зростає. Це зумовлюється розвитком цивільного обігу, розширенням кола об'єктів приватної власності та зростанням потреби в ефективній та високопрофесійній діяльності нотаріусів. У зв'язку з підвищенням значущості нотаріату особливі вимоги пред'являються не тільки до визначення основ поширення нотаріальної юрисдикції, а й до особи нотаріуса. У своїй діяльності нотаріуси реалізують основні завдання нотаріату та належать до органів, що виконують нотаріальні функції. Відносини між нотаріусом та заінтересованими особами мають довірчий характер, а тому передбачають збереження конфіденційності інформації про майновий та немайновий стан осіб, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Професійна діяльність нотаріуса забезпечує превентивний правовий захист і унеможливує порушення в майбутньому різноманітних прав та інтересів суб'єктів права й виникнення спорів у судах. Отже, нотаріат як інститут позасудового превентивного захисту своєю діяльністю має сприяти досягненню завдань правосуддя, запобігаючи виникненню судових спорів шляхом запобігання порушенням цивільних прав та інтересів, забезпечення їх належної реалізації. Адже, за відомим латинським висловом «*melior est iustitia vere graeveniens quam se vere puniens*», кращим є правосуддя, що істинно попереджає, ніж те, що суворо карає [1, с. 8].

Термін «юрисдикція» з латинської мови (*jurisdictio*) перекладається як судочинство, але традиційно цією мовою вказаному поняттю відповідає, скоріше, слово «*justitio*», а також тлумачення слів «*jus*», «*disere*», що означає розв'язання конфліктів або застосування органами влади встановлених правил.

Поняття «юрисдикція» у різних галузях права має власну генезу практичного застосування, вживання і теоретичного дослідження. У внутрішньодержавній сфері термін «юрисдикція», як правило, сприймається в контексті діяльності судових органів, визначаючи їхні повноваження із розгляду (включаючи й ухвалення рішень) тієї чи іншої

категорії справ. Крім того, «юрисдикцію держави» визначають і як здатність держав видавати приписи або виконувати норми права, і як право держави нав'язувати свою владу, і як «компетенцію держави» впливати на поведінку інших суб'єктів, і як правову владу. Водночас у міждержавних відносинах поняття «юрисдикція держави» використовується головним чином як прояв державного суверенітету. Відзначимо більш-менш однозначне вживання цієї категорії у міжнародному та адміністративному праві, у яких, відповідно, існують поряд і поняття «юрисдикційне поле», і «адміністративно-юрисдикційний процес». У цивільному, господарському процесах юрисдикцію переважно пов'язують із підвідомчістю або підсудністю. Останнє з цих понять в аналогічному розумінні вживається в галузі кримінального судочинства [2]. Крім того, аналізуючи різні наукові позиції щодо юрисдикції, окремі автори дійшли висновку, що це або сукупність повноважень державних органів на здійснення певного роду діяльності, або сама ця діяльність, яку пропонують, незважаючи на тавтологію, так і називати – юрисдикційна діяльність [3].

З іншого боку, визначення нотаріальної юрисдикції неможливе без з'ясування доктринального тлумачення сутності терміна «нотаріат». Зокрема, у наукових публікаціях вказується на походження терміна «нотаріус» від слова «Nota» – стенографічний знак, що вживався писцями для прискорення записів, звідси – Notarius – нотаріус, «Notarialis» – нотаріальний. В.М. Черниш підкреслював, що термін «нотаріус» усталився пізніше, ніж виник сам інститут нотаріату [4, с. 12]. К.І. Федорова вважає, що нотаріальна діяльність – це основна функція окремих установ, утворень та осіб, які у різні часи мали певне призначення, тісно пов'язана із суспільним і сімейним устроєм, спадковими і речовими правами, тому логічним буде припустити, що вона виникла разом із появою цивілізованих і культурних держав, у яких існувала писемність [5]. Разом із тим Г.Ю. Гулевська зазначає, що нотаріальна діяльність характеризується публічно-правовою природою та полягає в тому, що, захищаючи суб'єктивні права і законні інтереси фізичних і юридичних осіб, фіксує і посвідчуючи безспірні права осіб, нотаріат сприяє створенню ефективних умов для розпорядження власністю і її охорони та наданню суб'єктивним правам публічної сили (офіційного визнання від імені держави), з одного боку, та з іншого – здійснює делеговану від держави функцію контролю у сфері цивільного обігу [6].

Варто акцентувати ще на одному важливому питанні для визначення нотаріальної

юрисдикції. Проблема в тому, що в діловому обороті найчастіше відбувається підміна понять: під нотаріальною юрисдикцією дуже часто мають на увазі нотаріальну діяльність. Справді, межа між ними тонка. Під нотаріальною діяльністю слід розуміти дії уповноваженої державою особи, якій делеговані певні повноваження на посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної достовірності [7, с. 28]. Однак категорія «нотаріальна юрисдикція» має ширший зміст, і здійснення нотаріальної діяльності доцільно розуміти лише як умову реалізації правового регулювання нотаріальної юрисдикції, адже у процесі її здійснення відбувається інформування громадян про, зокрема, наявні заходи і засоби правового впливу з метою упорядкування нотаріальних відносин. Важливо підкреслити, що досліджуване поняття врешті-решт покликано позначати і тією чи іншою мірою пояснювати різні аспекти нотаріату, які починаються з формування правових можливостей і юридичних обов'язків та завершується їх використанням в соціальній практиці. Щоправда, функціонування нотаріату у сучасних правових системах зарубіжних держав є дещо різним. Це зумовлено насамперед різним значенням нотаріально посвідчених документів. Так, нотаріальні документи у державах, де набув поширення англосаксонський нотаріат, не володіють повною доказовою силою, а функції нотаріусів (нотаріальна діяльність) та адвокатів можуть бути поєднані в одній особі. Український же нотаріат належить до нотаріату класичного типу, який характеризується наданням певних доказових переваг нотаріально посвідченим документам та особливим статусом нотаріуса, що є одночасно представником вільної професії та особою, наділеною публічними повноваженнями [8, с. 7]. Цей факт і зумовлює належний розвиток законодавчого врегулювання нотаріальної юрисдикції, орієнтований на основні стандарти класичної системи нотаріату, поширені в більшості держав континентальної Європи.

Крім того, розрізнення нотаріальної юрисдикції та нотаріальної діяльності, безперечно, пов'язано із тим, що нотаріат як інститут, результатом діяльності якого є підтвердження достовірності безспірних прав і фактів, що мають юридичне значення, через учинення нотаріальної дії, посідає належне місце в механізмі правового регулювання правових відносин. Не належачи до жодної з гілок влади, виконуючи делеговані державою функції публічно-правового характеру, нотаріат є тією інституцією, яка забезпечує

як «укріплення (зміцнення)» цивільних прав через підтвердження їх правомірності та достовірності, так і їх охорону та захист [9, с. 3]. Тобто нотаріальна діяльність здійснюється відповідними суб'єктами, уповноваженими державою на вчинення нотаріальних дій. Суть нотаріальної діяльності полягає в діях нотаріальних органів в інтересах фізичних та юридичних осіб, які звертаються до них по надання правової допомоги, результатом якої є посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна виділити основні ознаки та особливості встановлення та поширення нотаріальної юрисдикції:

1) в основі нотаріальної юрисдикційної діяльності передбачається застосування матеріальних правових норм, здійснення правової оцінки поведінки тих чи інших осіб;

2) має цілеспрямований, організований, результативно-процесуальний характер: вчинення нотаріальних дій виражається в особливому виді діяльності, яка за своїм правозастосовним характером не залежить від її суб'єктивного складу. І тому навіть поділ нотаріусів на державних та приватних зумовлений не характером їхніх обов'язків, а особливостями внутрішньої організації і фінансового забезпечення нотаріальної діяльності.

3) є правовою формою реалізації відносин між учасниками, де однією зі сторін завжди виступає нотаріус;

4) має чітко визначений нормативний характер, завжди пов'язана з правовідносинами щодо організації та контролю за нотаріальною діяльністю: зокрема, закони України надають органам державної влади та місцевого самоврядування право здійснювати публічно-владні повноваження у сфері нотаріальної діяльності (наприклад, право здійснювати кваліфікаційні випробування, державну реєстрацію, державний контроль за нотаріальною діяльністю тощо), тим самим визначаючи правоздатність нотаріусів та, відповідно, повноваження у забезпеченні охорони прав громадян;

5) встановлюється та поширюється за допомогою цілісної системи правових засобів, тобто базується на так званому нормативному регуляторі;

6) гарантує доведення норм права до їх виконання внаслідок виконання нотаріусом свої функцій, які чітко встановлені в законодавстві, тобто правозахисна діяльність нотаріуса має владний характер і здійснюється ним в силу виконання делегованих державою повноважень, незважаючи на те, що вчинення нотаріальних дій здійснюється

нотаріусом від власного імені. Ця діяльність спрямована на забезпечення правомірної поведінки всіх учасників правовідносин, причому незалежно від їхньої безпосередньої участі. Адже нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії, якщо, зокрема, вчинення такої дії суперечить законодавству України або йому не подано відомості (інформацію) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії;

7) реалізується в інтересах суспільства, зокрема, поширення нотаріальної юрисдикції здійснюється в рамках принципу «наближеності до споживача», що виражається у прив'язці до нотаріального округу;

8) має на меті вплив на поведінку учасників правовідносин щодо організації та контролю за нотаріальною діяльністю, тобто нотаріальна діяльність є юридичною діяльністю, яка здійснюється від імені держави, не є підприємницькою та не має на меті отримання прибутку;

9) реалізується за допомогою норм права та актів реалізації права, однак правозастосовна сфера набуває пріоритетного значення у поширенні та здійсненні нотаріальної юрисдикції. Крім того, оскільки нотаріат – особливий правозастосовний, юрисдикційний орган, його діяльність слід розглядати як особливий вид державної діяльності, що проводиться у певному процесуальному порядку [10, с. 1230].

Висновки

Нотаріальна юрисдикція характеризується публічно-правовою природою та виражається у поширенні діяльності нотаріальних органів в інтересах фізичних та юридичних осіб, фіксує та посвідчує безспірні права таких осіб, захищаючи їхні суб'єктивні права і законні інтереси, надаючи таким суб'єктивним правам публічної сили (офіційного визнання від імені держави), з одного боку, та з іншого – здійснюючи делеговану від держави контрольну функцію в правозастосовчій сфері. Дійсно, нотаріуси здійснюють юрисдикційну діяльність, але ця діяльність виступає не як частина розпорядчо-виконавчої діяльності, а як самостійна функціональна діяльність, обмежено делегована їм законодавцем для оперативного вирішення певних правових ситуацій.

Порівняно з нотаріальною юрисдикцією, нотаріальна діяльність за своєю природою має більш вузький характер і полягає у конкретних діях нотаріусів, спрямованих на вчинення нотаріальних дій в інтересах фізичних та юридичних осіб, які звертаються до них по надання правової допомоги, результатом якої є посвідчення прав, а також фактів, що мають

юридичне значення. І крім того, видається справедливим твердження, згідно з яким в основі нотаріальної юрисдикції лежать дослідження і вирішення спірних питань застосування матеріальних правових норм, правова оцінка фактів, поведінки тих чи інших осіб нотаріусом, використання в необхідних випадках, передбачених чинним законодавством, заходів правового впливу.

Список використаних джерел:

1. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат : підручник. Харків : Право, 2019. 416 с.
2. Баулін О. В. Поняття юрисдикції і новий кримінальний процесуальний кодекс України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 9-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_2_4. (дата звернення: 08.04.2021)
3. Аргунов В. В. О понятии юрисдикции. *Законодательство*. 2008. № 11. С. 56-65.
4. Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2003. 199 с.
5. Федорова К.І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук:12.00.07. К., 2008. 18 с.
6. Гулевська Г. Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. 2004. 19 с.
7. Ільєва Н. В. Нотаріальна діяльність як предмет адміністративно-правового регулювання. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 27-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2014_17_7. (дата звернення: 04.04.2021)
8. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат : підручник. Харків : Право, 2019. 416 с.
9. Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2013. 22 с.
10. Курс цивільного процесу : підручник / за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.

Lidiia Vdovichena, Oksana Melenko. Legal nature of notarial jurisdiction

The article analyses the legal nature of the notarial jurisdiction, its semantic meaning is determined, research main activities of notaries, which serves as proof of the existence and necessity of legislative consolidation of the category of «notarial jurisdiction». The research made it possible to establish that notaries carry out jurisdictional activities, but these activities do not act as part of administrative and executive activities, but as an independent functional activity, limited to them by the legislator to quickly resolve certain legal situations. Notarial jurisdiction has a public law nature, and is expressed in the dissemination of activities of notarial bodies aimed at notarial acts in the interests of individuals and legal entities, fixing and certifying the indisputable rights of such persons, protecting their subjective rights and legitimate interests. As a result, giving such subjective rights public power (official recognition on behalf of the state), on the one hand, and on the other - performing a delegated control function in the law enforcement sphere.

The basis of notarial jurisdictional activity includes: application of material legal norms, legal assessment of the behavior of certain persons; purposeful, organized, effective and procedural character; legal form of realization of relations between participants, where one of the side is always a notary; clearly defined normative character, always connected with legal relations concerning the organization and control over notarial activity; establishment and dissemination through a holistic system of legal remedies, based on the so-called regulatory framework; guaranteeing the bringing of the norms of law to their execution, as a result of the performance by the notary of his functions, which are clearly established in the legislation; implementation in the interests of society, in particular the extension of notarial jurisdiction is carried out within the principle of "proximity to the consumer", which is expressed in relation to the notarial district; influence on the behavior of the participants of legal relations regarding the organization and control over notarial activity; the law enforcement sphere becomes a priority in the dissemination and exercise of notarial jurisdiction.

Established and proved that in comparison with notarial jurisdiction, notarial activity by its nature is narrower in nature and consists in specific actions of notarial bodies aimed at performing notarial acts in the interests of individuals and legal entities that apply to them for legal assistance, which is a certification of rights and facts, which have legal significance.

Key words: jurisdiction, notarial jurisdiction, notarial activity, notary, institute of notary.